
PLEONASTIČNA NIKALNICA V SLOVENSKEM JEZIKU IN VPRAŠANJE DVOUMNOSTI V PRAVNIH BESEDILIH

Površinska lektura v slovenskem jeziku ne omogoča ločevanja med pravim stavčnim in pleonastičnim zanikanjem. Šele globinska analiza nas pripelje do razpoznavanja vloge pleonastične nikalnice v določenem skladenjskem okolju. Norma na podlagi te vloge določa okolja, v katerih je raba pleonastične nikalnice obvezna, v nekaterih primerih pa (skladno z rabo) dopušča variantnost. Ker je razumevanje jezika delno povezano tudi s posameznikovim subjektivnim doživljanjem, lahko takšna variantnost spodbudi misel o pomenskem razločku med propozicijama, kar zaradi površinske prekrivnosti v skrajnosti pomeni tudi dve povsem protislovni interpretaciji. Pričujoča razprava povzame določene pomenske omejitve, ki jih je treba upoštevati pri odločitvi o (ne)rabi pleonastičnega zanikanja, pri čemer dejanska raba (ki temelji na instinktivnosti) ni dosledna in s tvorbo analognih struktur vnaša dodatno pomensko zmedo. V tem oziru razprava opozarja na previdnost pri odločujočih besedilih pravne norme, kjer lahko takšna pomenska dvoumnost pomeni velike normativne posledice za življenje ljudi.

Ključne besede: pleonastično zanikanje, skladnja, variantnost, dvoumnost, pragmatičnost

1 Uvodna izhodišča

Za jezikovni pojav, ki ga v jezikoslovju najpogosteje označimo s pojmom pleonastično zanikanje, pojavljata pa se tudi izraza ekspletivno ali parataktično zanikanje (Ilc 2012: 659), je v slovenščini značilna prisotnost nikalnice *ne*, vendar ima ta drugačno vlogo kot pri pravem stavčnem zanikanju, kjer po definiciji »ukinja trdilno veljavo stvari« (Toporišič 2000: 497). O pleonastičnem zanikanju govorimo, kadar je pomenska podstava povedi kljub prisotnosti nikalnice trdilna. Pojav, pri katerem se zdi, da formalno-logična razlaga jezikovnih prvin odpove, ni posebnost

slovenskega jezika, temveč se v različnih pojavnih oblikah in skladenjskih okoljih pojavlja tudi v drugih jezikih.

Slovenščina je, kar zadeva pleonastično zanikanje, vendarle posebna v tem smislu, da na površini, za razliko od nekaterih drugih jezikov (denimo francoščine¹), ne izkazuje izrazitih posebnosti, na podlagi katerih bi ga lahko zlahka ločili od pravega stavčnega zanikanja. Kot edini distinktivni faktor bi nam lahko služil zgolj proces nikalnega ujemanja,² ki je značilen samo za pravo stavčno zanikanje (Ilc 2012: 661). Omenjeni proces, značilen za morfološko bogate jezike, kakršen je slovenščina, nam lahko služi kot razločevalni test med pravim in pleonastičnim zanikanjem, kadar imamo v povedi dejansko prisotne nedoločne zaimke, ki se (ne) bodo potencialno konvertirali v n-prvine, problem pa nastane, ko poved ne vsebuje nikakršnih nedoločnih zaimkov. Teoretično bi sicer lahko poskušali v obratni smeri z dodajanjem nedoločnih zaimkov v poved, vendar je potencialno nikalno ujemanje pač odvisno od tega, ali nikalnico interpretiramo kot pravo ali kot pleonastično. V povedi »Bojim se, da ne bi (česa/ničesar) povedal mami« bi bil slovnično sprejemljiv tako morfološko neujemalni (česa) kot ujemalni (*ničesar*) nedoločni zaimke, pomensko pa sta povedi seveda povsem različni. Ker je tudi proces značilne spremembe sklonov (predmet zanikanega dejanja se v zanikani povedi namesto v tožilniku pojavi v roditelju) tipičen za obe vrsti zanikanja, je marsikdaj težko ločiti med pravim in pleonastičnim zanikanjem, posledično pa so takšna sporočila lahko podvržena različnim interpretacijam.

V slovenskem jeziku se, kot navaja Ilc (2012: 662), pleonastično zanikanje pojavlja v naslednjih skladenjskih okoljih:

- a) v odvisnikih za glagoli zavračanja (1a);
- b) v prislovnih odvisnikih, npr. v časovnih (1b) in pogojnih odvisnikih (1c);
- c) v (čustveno) zaznamovanih vprašalnih (1č) in (1d) velelnih³ stavkih.

(1)⁴

- a) *Na vsak način je želel preprečiti, da ne bi podpisal pogodbe.*
- b) *Čakal te bom, dokler ne prideš domov.*
- c) *Šla bom na izlet s prijateljico, razen če me ne boš povabil drugam.*
- č) *Ali nisem vsega storila, da bi se pobotala?*
- d) *Česa vsega mi ni natvezil!*

¹ V francoščini se pleonastično zanikanje na površini ločuje od pravega stavčnega zanikanja (Schlamberger Brezar idr. 2018: 56–64).

² Ilc (2012: 661) opozarja, da je treba proces nikalnega ujemanja (pri katerem gre za to, da se nedoločni zaimki morfološko ujemajo z nikalnico) jasno ločevati od dvojnega zanikanja, »pri katerem gre za pomensko izključitev dveh nikalnic, posledica česar je trdilna pomenska podstava povedi«.

³ Ilc (2012: 662) uporablja termin velelni stavki, čeprav gre morda bolj za vzključne stavke.

⁴ Zgledi so tvorjeni v skladu s predstavljeno teorijo.

2 Vloga pleonastične nikalnice

Če zavzamemo stališče, da pleonastična nikalnica leksikalno ni povsem izpraznjena, o čemer nenazadnje priča tudi njen vpliv na za negacijo značilen skladenjski proces pretvorbe sklonov (Ilc 2012: 661), moramo njeno vlogo natančno določiti in s tem na nek način tudi upravičiti njen obstoj v jeziku, ki navadno stremi k ekonomičnosti izraza.

Pri vprašanju o leksikalnem pomenu pleonastične nikalnice je ključno vprašanje, ali govorniki varianto brez nikalnice razumejo povsem sinonimno z varianto, v kateri je prisotna pleonastična nikalnica. Toporišič (2000: 499), ki uporablja termin *nevtalizirano zanikanje*, (na podlagi lastnega jezikovnega občutka) pomenski razloček med zanikano in nezanikano povedjo vidi v stopnji verjetnosti, da se propozicija v odvisniku uresniči. Prisotnost pleonastične nikalnice v povedi naj bi pomenila manjšo verjetnost uresničitve propozicije v odvisniku.

Podobno interpretacijo smisla obeh povedi v svoji razpravi navede tudi Škerlj (1962: 103), ki je prepričan, da ne gre za dve povsem enako smiselni propoziciji, čeprav upovedena psihična situacija v osnovi ostaja ista. Razliko med smisloma konstrukcij »Janez se boji, da bo brat umrl« in »Janez se boji, da mu brat ne bi umrl« vidi v tem, da »v prvem primeru 'Janez s strahom pričakuje, da bo brat umrl'«, v drugem pa 'vidi možnost', da bi lahko umrl«. Seveda gre v tem primeru tudi za razliko v glagolskem naklonu, ki prispeva k pomenski razliki med povedma in jo bomo obravnavali v nadaljevanju naše razprave.

Ilc (2012: 663) v osnovi (v primerih, v katerih raba izpričuje variantnost) govori o pomenski zamenljivosti propozicij z ali brez pleonastične nikalnice (2a, b) v primeru pomensko izrazito močnih korenskih glagolov (npr. *preprečiti*) ali prav takšnih veznikov (npr. *razen če*). Zadržek vendarle izrazi pri pomensko večznačnih glagolih, pri katerih »ima izbor zanikanja občasno večjo interpretativno vlogo« (Ilc 2012: 663). Žal ne eksplicira, do kakšnih interpretativnih razločkov bi lahko prišlo, zanimiva pa je še njegova utemeljitev pomenske zamenljivosti pogojnih odvisnikov (z in brez pleonastične nikalnice), pri kateri se posluži pravnega jezika. Variantnost pravnega jezika pri (ne)rabi pleonastične nikalnice naj bi bila dokaz pomenske prekrivnosti obeh konstrukcij. Takšna variantnost, ki za pravni jezik (v skladu z načeli pravnega pisanja) zagotovo ni sprejemljiva, ne more biti argument za upravičeno jezikovno sodbo. Empirična raziskava, ki bi pri rojenih govornikih ugotavljala potencialno pomensko prekrivnost omenjenih konstrukcij, bi bila na tem mestu vsekakor nujna. Slednja bi tudi odgovorila na vprašanje, ali je bojazen, da bi lahko propozicijo z in brez nikalnice interpretirali povsem protislovno, res neutemeljena. Glede na dokazano površinsko podobnost obeh konstrukcij in pomanjkanje raziskav na tem področju zadržek zaenkrat najbrž ne bo odveč.

(2)⁵

- a) *S primerno zaščito preprečimo, da nas ne bi opeklo sonce.*
 b) *S primerno zaščito preprečimo, da bi nas opeklo sonce.*

Če predpostavimo, da nikalnica pri pleonastičnem zanikanju leksikalno ni povsem izpraznjena, mora najbrž obstajati nek vsaj minimalen pomenski razloček med konstrukcijo z in brez pleonastičnega zanikanja. Kakšno vlogo oz. kakšen pomenski doprinos, če sploh, ima torej pleonastična nikalnica? Odgovor je odvisen od tega, v kakšnem skladenjskem okolju se nikalnica pojavi.

2.1 Vloga pleonastične nikalnice za glagoli zavračanja

V sicer skromni slovenski literaturi s področja pleonastičnega zanikanja je najpogosteje obravnavano pleonastično zanikanje za glagoli zavračanja (npr. *bati se, prepovedati, odsvetovati, preprečiti* ipd.). Gre za glagole, ki v svojem pomenu skrivajo določeno »črto odpora, nekaj voluntativnega, v obliki 'želje, da ne'« (Škerlj 1962: 105).

Če sledimo Ilčevi razlagi (2012: 664), se v primerih pleonastičnega zanikanja za glagoli zavračanja nikalnica nanaša na korenski glagol in »izraža govorcevo skrb, težnjo, da se nekaj ne zgodi«. Nikalnica se torej ne nanaša na odvisni stavek, kot bi utegnil razumeti površinski bralec, temveč na glagol zavračanja v glavnem stavku. Ilc v tem smislu govori o drugačnem nikalnem dosegu pleonastične nikalnice in jo s tem ločuje od prave nikalnice:

Pri stavčnem zanikanju ima nikalnica doseg nad celotno propozicijo in ukinja njeno veljavnost. Pri pleonastičnem zanikanju pa je doseg nikalnice omejen le na **hotenjsko določitev propozicije**, torej govorec **vrednoti propozicijo kot negativno oz. jo zavrača**, hkrati pa ne ukinja njene pomenske veljavnosti. (Ilc 2012: 664, poud. U. A.)

Škerlj (1962: 105) pleonastično nikalnico v odvisnem stavku povezuje z voluntativnim značajem odvisnika in tvorčevo skrbjo za jasnost: »Skrb za jasnost in učinkovitost – zlasti v afektiranem govoru – prevlada nad premišljeno logiko; drugo dejanje se ne sme zgoditi, zato ga predstavimo negirano.« Škerlj torej pleonastično nikalnico razume kot neke vrste varovalko, ki se je tvorec sporočila poslužil zaradi bojzani pred nejasnostjo svojega besedila. Pri tem je pomemben še komentar »zlasti v afektiranem govoru«. Dejansko je za govor značilna določena minljivost sporočila in zaradi časovne omejenosti pri tvorbi tudi velika stopnja spontanosti. Ker je naš spomin omejen, se tako v govoru velikokrat ponavljamo, zlasti kadar ob čustveni vznemirjenosti naše sporočilo smatramo za zelo pomembno. S tega stališča bi bilo morda zanimivo preveriti, ali je raba pleonastične nikalnice pogostejša pri govorjenih kot pri pisnih besedilih, za katera je značilno, da so v osnovi tvorjena bolj premišljeno.

⁵ Zgledi so tvorjeni v skladu s predstavljenimi teorijami.

Zdi se, da gre torej pri rabi pleonastične nikalnice za glagoli zavračanja pravzaprav za nek psihološki moment, ki na glavo obrne predpostavko o določeni logičnosti in ekonomičnosti jezika. Hotenjska določitev propozicije je namreč, vsaj pri pomensko enoznačnih glagolih zavračanja, povsem jasna že iz samega korenskega glagola. Prav zato se mnogim avtorjem v tem kontekstu pleonastična nikalnica zdi odvečna. Vrnimo se k izhodiščnemu vprašanju: če pleonastična nikalnica v propozicijo dodaja nove pomenske razsežnosti, bi najbrž odgovorili, da nove informacije sicer ne dodaja, krepí pa moč že povedanega v korensem glagolu. Konkretno bi lahko sklepali, da je bojazen pred odhodom večja v povedi »Bojim se, da ne bi odšel« kot v povedi »Bojim se, da bi odšel«. Morda bi lahko govorili o neke vrste poudarjalnem efektu pleonastične nikalnice.

2.2 Vloga pleonastične nikalnice v pogojnih odvisnikih

Zelo pogosta je tudi raba pleonastične nikalnice v strukturah z veznikom *razen če*. Ilc (2012: 671) njeno vlogo pojasnjuje z delovanjem na nadpovedni ravni: »V pogojnih povedih z veznikom *razen če* nikalnica ureja resničnostno razmerje med obema propozicijama: propozicija korenskega stavka je resnična razen pod pogojem, da ne postane propozicija odvisnika resnična in obratno.«

Tudi tu gre torej očitno za neko poudarjanje razmerja med propozicijama, ki je sicer povsem jasno že iz samega veznika *razen če*. Morda gre za veznik, ki izraža kompleksnejše razmerje med propozicijama in zahteva večji miselni napor, zato se poslužimo rabe te nikalnice.

2.3 Vloga pleonastične nikalnice v časovnih odvisnikih

Posebni, v smislu nevariantnosti rabe, so časovni odvisniki z veznikom *dokler* ob dovršenem glagolskem dejanju, npr.: »Čakal bom, dokler ne prideš.« V teh primerih je pleonastična nikalnica uporabljena vedno.

Ilc (2005 v Ilc 2012: 668) po Abelsovi povzema, da ima v tem primeru nikalnica vlogo resničnostnega operatorja, ki »ureja resničnostno razmerje med obema propozicijama«. Nikalnica je nujna, saj obe propoziciji ne moreta biti veljavni istočasno. Ilc (2012: 669) opozarja, da je v tem smislu skoraj povsem pomensko nadomestljiv tudi veznik *preden*, vendar mora biti v tem primeru v korensem stavku prisotno pravo stavčno zanikanje (npr.: »Ne bom odšel, preden se vrneš«).⁶ To velja samo za primere, ko je veznik *preden* rabljen izključno v časovnem smislu. Ko je časovnemu pomenu pridružen še vzročni/modalni, je raba pleonastične nikalnice možna kljub trdilnemu korensemu stavku (Ilc 2012: 669–670).

⁶ Zgled je bil tvorjen v skladu s predstavljeno teorijo.

2.4 Vloga pleonastične nikalnice v vprašalnih in velelnih stavkih

Posvetimo se še vlogi pleonastičnega zanikanja v vprašalnih in velelnih (vzkličnih) stavkih. Ilc (2012: 672) v zvezi s pleonastičnim zanikanjem v vprašalnih stavkih govori o t. i. vprašanjih čudenja. Zelo jasno je, da z vprašanjem, v katerega vključimo pleonastično nikalnico, sporočamo, da smo nad povedano resnico začudeni, in enak odziv pričakujemo tudi od sprejemnika našega sporočila. Pleonastična nikalnica torej hotenjsko določi poved (Ilc 2012: 672). Za sporočanje pravkar opisanega je raba takšne nikalnice nujna, saj je sicer pomenska vrednost propozicije povsem drugačna. Vprašanje »Ali ni Metka pametna?« od govorca pričakuje pritrdilni odgovor, ki bo skladen s tvorčevim odnosom do vsebine propozicije, medtem ko vprašanje »Ali je Metka pametna?« izraža govorčevo negotovost o Metkini inteligenci in je odprto tako za pozitiven kot za negativen odgovor.

Tudi rabo pleonastične nikalnice v velelnih (vzkličnih) stavkih Ilc povezuje s čustveno vznemirjenostjo tvorca sporočila oz. njegovim čudenjem (Ilc 2012: 672–673). Raba te nikalnice vnaša novo hotenjsko dimenzijo, ki v povedi brez pleonastične nikalnice ni prisotna (prim. »Kaj vse mi je natvezil« : »Česa vsega mi ni natvezil«).

3 Potencialna dvoumnost in omejitve

V primerih, v katerih raba izpričuje variantnost, se zelo pogosto pojavlja vprašanje, ali dejansko vsako jezikovno okolje omogoča poljubno variiranje med (ne)rabo pleonastične nikalnice ali morda obstajajo okolja, v katerih je raba pleonastične nikalnice nujna oz. v drugi skrajnosti prepovedana, saj bi sicer lahko prišlo do pomenske dvoumnosti.

V literaturi je najpogostejše prevpraševanje morebitnega vpliva glagolskega naklona na (ne)rabo pleonastičnega zanikanja. Škerlj (1962: 103) je bil tako prepričan, da je raba pleonastične nikalnice povezana s pogojnim glagolskim naklonom. V povezavi s pogojnim glagolskim naklonom pleonastično nikalnico razlaga tudi Krvina: »Dejanje v odvisniku se v resnici ne uresniči, je le potencialno mogoče, če se ne izpolni pogoj, ki ga navaja *preprečiti*« (Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU). Če povedano ilustriramo z zgledom, ki ga obravnava Krvina (»S cepljenjem preprečimo, da ne bi zboleli«), to pomeni, da dejansko ne bomo zboleli, morebitna bolezen je zgolj potencialno mogoča, če ne bi izpolnili pogoja, ki ga navaja preprečiti – če se torej ne bi cepili.

Ilc (2012: 664) ugotavlja, da se pleonastična nikalnica lahko pojavi tako ob povednem kot ob pogojnem naklonu, čeprav je, kot poudarja, raba ob pogojnem naklonu dejansko mnogo pogostejša. Prav zato ker se pleonastična nikalnica danes pojavlja v vseh okoljih, tako s pogojnim kot s povednim naklonom, jo je zelo težko ločevati od prave nikalnice. Škerlj (1962: 103) je bil prepričan, da je poved »Bojim se, da ne bo deževalo« mogoče razumeti samo v smislu pravega stavčnega zanikanja, saj naj

se ob povednem naklonu pleonastična nikalnica ne bi uporabljala. Danes bi zaradi običajnosti pojava pleonastične nikalnice tudi ob povednem naklonu nikalnico v tej isti povedi verjetno lahko razumeli tudi kot pleonastično.

Problem variiranja rabe v vseh možnih okoljih in posledične dvoumnosti se docela pokaže v primeru pravnih besedil. Analiza izbranega korpusa pravnih besedil je pokazala veliko variantnost v (ne)rabi pleonastične nikalnice v istih jezikovnih okoljih (npr. ob pogojnem naklonu enkrat s pleonastično nikalnico in naslednjič brez) (Ambrožič 2019). Tako variiranje, ki v pravu pomeni nespoštovanje osnovnih načel pravnega pisanja, npr. enotnosti, doslednosti, varčnosti, pri bralcu povzroča zmedo in posledično različne, celo medsebojno protislovne interpretacije (Ambrožič 2019). Tega se v osnovi zavedajo tudi pravniki: »Znano je, da so pravna besedila dokaj zapletena, in tako bi uporaba različnih izrazov za enako vsebino ali različnih načinov za njen prikaz bralca zmedla in mu otežila razumevanje« (Novak 2005: 58).

V nadaljevanju podajamo primer poljubnega variiranja v besedilih pravne norme:

- pogojni naklon in pleonastično zanikanje v 4. odstavku 113. člena Zakona o elektronskih komunikacijah:

*/.../ Ti imetniki ob podelitvi te pravice ne smejo z nobenimi pogoji proizvajalcu preprečiti, da v isti izdelek **ne bi vključil** skupnega vmesnika, ki omogoča povezavo z drugimi dostopnimi sistemi, ali elementov, ki so značilni za drugi dostopovni sistem, če se ravna v skladu z ustreznimi in sprejemljivimi pogoji, s čimer se zagotovi varnost transakcij operaterjev sistemov s pogojnim dostopom. (Uradni list RS, št. 109/12, 110/13, 40/14 – **ZIN-B**, 54/14 – odl. US, 81/15 in 40/17, poud. U. A.)*

- pogojni naklon brez pleonastičnega zanikanja v 1. odstavku 190. člena Kazenskega zakonika:

*Kdor protipravno odvzame mladoletno osebo roditelju, posvojitelju, skrbniku, zavodu ali osebi, ki ji je zaupana, ali jo zadržuje in preprečuje, **da bi jo imel** tisti, ki ima pravico do nje, ali kdor zlonamerno onemogoča, da bi se uresničila izvršljiva odločba glede mladoletne osebe, se kaznuje z denarno kaznijo ali zaporom do enega leta. (Uradni list RS, št. 50/12 – **uradno prečiščeno besedilo**, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17, poud. U. A.)*

Škerlj (1962: 103) in Ilc (2012: 664–666) opozarjata tudi na primere, ko so določeni glagoli zavračanja rabljeni kot metalingvistični izrazi. Takšen je npr. glagol *bati se* v pomenu »domnevati z neodbravanjem« (Škerlj 1962: 103). Oba avtorja opozarjata, da v tem primeru nikakor ne bi mogli uporabiti pleonastične nikalnice, saj ne gre za hotenjsko določitev propozicije v odvisniku. Varianto s pleonastično nikalnico (»Bojim se, da se ne motiš«) bi lahko po Škerljevem mnenju interpretirali samo v smislu pravega stavčnega zanikanja (Škerlj 1962: 103), torej v smislu: »Menim, da se ne motiš/imaš prav.« Že Škerlj vendarle opozori, da bi tudi poved s pleonastično nikalnico, v kateri je sicer glagol v vlogi metalingvističnega izraza, »v neskrbnem govoru mogla imeti isti smisel« kot raba brez pleonastične nikalnice. Očitno gre

za nek analogen pojav (dodajanja pleonastične nikalnice tudi, kadar to ni potrebno oz. je celo prepovedano), ki bi lahko, če bi se v govoru pojavljal prepogosto in ga norma ne bi označila za napačnega, pomenil veliko pomensko zmedo. Ti primeri potrjujejo, da veliko vlogo pri odločitvi o (ne)rabi pleonastične nikalnice igra korenski glagol. Od popolnosti njegovega razumevanja je odvisna nadaljnja tvorba povedi.

Posebej moteče v smislu, da zahteva velik miselni napor za bralca, je lahko kopičenje nikalnic (pleonastičnih in pravih). Raba pleonastične nikalnice v takšnih okoljih je zelo pogosto označena za izrazito redundantno, če ne celo napačno. Očitno gre spet za nek psihološki proces, ki se odvija v tvorčevi glavi in pripelje do formalno-logično bizarnih struktur. Škerlj (1962: 107) pojasnjuje, da je konstrukcija »Ne dvomim, da ni srečen« povsem neustrezna, če želimo sporočiti smisel »Prepričan sem, da je srečen«. Prva poved naj bi kvečjemu sporočala govorcevo gotovost o nesreči neke tretje osebe. Njegova razlaga se zdi smiselna (Škerlj 1962: 107):

Dvojna nikalnica: ne + dvomim mora logično dati pozitiven pojem (»vem«, »prepričan sem«) in to – kakor je pri litoti navadno – celo poudarjeno pozitiven; saj to formulo tudi rabimo navadno pri afektnem, patetičnem zatrjevanju. Toda patetičnemu zatrdilu »ne dvomim, da je srečen« je zelo blizu, po smislu in intenzivnosti, »ne trdim, da ni srečen« (t. j.: »verjamem, da je srečen«); in ti dve formuli se kontaminirata v nelogični rezultat – »ne dvomim, da ni srečen«.

Ker razumevanje sporočila ponavadi poteka veliko bolj instinktivno, je verjetno precej optimistično pričakovati takšno logično-formalno analizo pri vsakem govorceu. Za to ponavadi razumevalec besedila niti nima časa. Takšno (verjetno večinsko) površinsko razumevanje besedila pa seveda ne pomeni, da je razumevanje govorcea, ki se bo natančno posvetil posameznemu pomenu besed in logično sklepal o pomenu sporočila, manj ustrezno (kvečjemu je celo edino ustrezno). Kljub neustreznosti postavitve pleonastične nikalnice na tem mestu, pa je dejstvo, da se v rabi pojavlja, tudi ko je dejansko sporočilo trdilno. Vse to spet prispeva k veliki pomenski zmedi, ki se lahko pojavi med bralci.

Posebni s stališča (ne)rabe pleonastične nikalnice naj bi bili tudi prilastkovi odvisniki, katerih odnosnica je pomensko blizu glagolom zavračanja. Ilc (2012: 666) na podlagi korpusnih podatkov dokazuje, da se pleonastična nikalnica pojavlja tudi v takšnih primerih (npr. »Tudi pri vas, sorazmerno z večanjem slave, narašča strah, da ne bi kdo izvlekel skeleta iz omare.«). Škerlj opozarja še na primere, ko je odnosnica prilastkovega odvisnika nek kazalni zaimek v neutru ali substantiv obče vsebine. V tem primeru naj bi bila raba pleonastične nikalnice precej redka. Gre za primere, ko se odvisnik pojavi v vlogi eksplikativnega stavka, njegov voluntativni značaj pa je (v primerjavi s primeri, ko »deiktični zaimek ali referenčna beseda izostane«) oslabljen, npr.: »Ogibal se je možnosti, da bi se srečala« (Škerlj 1962: 104).

4 Med normo in pragmatičnostjo

Jasno je, da so mnenja o tem, kdaj je pleonastična nikalnica obvezna, kdaj prepovedana in kdaj je njena raba povsem poljubna, v določenih primerih precej deljena. Posledično prihaja do zelo različnih interpretacij, saj zaradi prekrivne površinske strukture nikoli ne moremo popolnoma izključiti ene možnosti interpretacije. Škerlj (1962: 107) opozarja, da mora v primerih, ko bi bil logični napor za pravilno razumevanje sporočila za določene govorce lahko prevelik, svojo vlogo odigrati normativna gramatika in tako preprečiti sprejemnikovo zmedo. Norma danes v določenih primerih res postavlja omejitve – tako je denimo raba pleonastične nikalnice v časovnih odvisnikih z veznikom *dokler* ob dovršnem glagolskem dejanju obvezna, v določenih primerih (npr. v primeru pleonastičnega zanikanja za glagoli zavračanja ali v primeru pogojnih odvisnikov) pa tudi norma dopušča variantnost (npr. »S primerno zaščito preprečimo, da bi nas opeklo sonce« ali »S primerno zaščito preprečimo, da nas ne bi opeklo sonce«). Ker ne želimo ustvariti nekega umetnega, popolnoma racionalno-logičnega jezika, ki ne bi upošteval dejanske rabe, je v tem primeru dopustnost norme seveda popolnoma korektna. Kot aktivni uporabniki jezika pa se moramo zavedati, da z rabo pleonastične nikalnice v tekst občasno lahko vnašamo določeno dvoumnost. Če nam norma dopušča variantnost, to še ne pomeni, da je variantnost sprejemljiva tudi v vsakem govornem položaju. S tem seveda merimo na pravna besedila, ki so podrejena določenim načelom in je zato variantnost tam neprimerna. Med drugim omenimo samo načelo enotnosti – temelj vsakršnega strokovnega pisanja. Primeri v slovenski zakonodaji, ko je ista propozicija ubesedena enkrat z in drugič brez pleonastične nikalnice, v tem smislu zagotovo niso dobrodošli in bralca spravljajo v negotovost. Za ilustracijo navajamo primer iz 1. odstavka 85. in 222. člena Zakona o delovnih razmerjih:

Pred redno odpovedjo pogodbe o zaposlitvi iz krivdnega razloga mora delodajalec najkasneje v 60 dneh od ugotovitve kršitve in najkasneje v šestih mesecih od nastanka kršitve pisno opozoriti delavca na izpolnjevanje obveznosti in možnost odpovedi, če bo delavec ponovno kršil pogodbene in druge obveznosti iz delovnega razmerja v enem letu od prejema pisnega opozorila, **razen če ni s kolektivno pogodbo na ravni dejavnosti drugače določeno**, vendar ne dalj kot v dveh letih.

Delavci, ki imajo ob uveljavitvi tega zakona dodatek za delovno dobo najmanj v višini 0,5 odstotkov od osnovne plače za vsako izpolnjeno leto delovne dobe, ohranijo tak dodatek, **razen če je s kolektivno pogodbo na ravni dejavnosti določeno drugače**. (Uradni list RS, št. 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – ZZSDT, 33/16 – PZ-F, 52/16, 15/17 – odl. US in 22/19 – ZPosS, poud. U. A.)

Kot ugotavlja Visković (1989: 26), je pravni jezik v smislu bogastva uporabljenih struktur precej skromen: »U cijelosti, izbor jezičnih sredstava u pravu je znatno siromašniji nego u općem ili u književnom jeziku«.

Drugače je, ko gre za besedila, ki nimajo tako velikih normativnih posledic za življenje ljudi. Denimo v umetniških besedilih, kjer so manj pogoste⁷ strukture dobrodošle, kot je dobrodošla tudi njihova potencialna dvoumnost, saj pomeni odlično sredstvo za besedne igre, je raba pleonastičnega zanikanja povsem na mestu (Ambrožič 2019: 22–23).

Gre za to, da se v želji po jasnosti sporočila v osnovi raje poslužujemo struktur, za katere smo prepričani (ali vsaj obstaja velika verjetnost), da jih bo bralec razumel enoumno, torej bo brez težav razbral namen našega sporočila. S tem merimo tudi na upoštevanje kriterijev razumljivosti.⁸

Vsekakor nočemo podcenjevati govorcev slovenščine v smislu, da nikakor ne bi bili sposobni ločevati med pravo in pleonastično nikalnico, dejstvo pa je, da nam na tem področju primanjkuje obsežnejših in natančnejših empiričnih raziskav. S tega stališča zato zgolj opozarjamo na previdnost, ko gre besedila, ki imajo velike normativne posledice za življenje ljudi.

5 Zaključek

Pri pleonastičnem zanikanju gre za skladenjsko zahtevnejšo strukturo, ki za pravilno interpretacijo zahteva večji miselni napor in zaradi površinske prekrivnosti pleonastičnega in pravega stavčnega zanikanja tudi subtilnejšega bralca, ki je sposoben razbrati globinsko sporočilo povedi.

Globinska analiza pleonastične nikalnice prepozna zlasti njeno poudarjalno vlogo pri krepitvi pomena korenkega glagola oz. veznika, kar je povezano s psihološko motivacijo govorca. S pleonastično nikalnico namreč poskušamo dodatno eksplicirati izključujoč odnos med dvema propozicijama ali naš osebnim odnosom do vsebine propozicije. Gre za nekakšno vsebinsko varovalko, ki se je poslužimo zaradi bojazni pred šibko sporočilnostjo korenkega glagola oz. veznika ali zaradi nepopolnega razumevanja le-teh. Zaradi neke površinske, bolj instinktivne kot razumske interpretacije pomena korenkih glagolov oz. veznikov, v rabi pogosto prihaja tudi do vrivanja pleonastične nikalnice na mesta, kjer jo korenki glagol pravzaprav pomensko izključuje. Raba med drugim izključuje tudi tezo o morebitnem vplivu pogojnega naklona na prisotnost pleonastične nikalnice. Posledica te neke vseprisotnosti in hkrati določene arbitrarnosti rabe pleonastične nikalnice je velika pomenska zmeda, ki vzbudi razmišljanja o vlogi pleonastične nikalnice in pod vprašaj postavlja resnično pomensko zamenljivost propozicije z in propozicije brez pleonastične nikalnice.

⁷ G. Ilc navaja, da je denimo raba pleonastičnega zanikanja za glagoli zavračanja zelo redka, uporabimo jo zgolj v 10 % (Ilc 2012: 664).

⁸ Ferbežar (2012: 117–125) prilagojeno po modelu S. Göpferich povzema sedem kriterijev razumljivosti: jednatost, koherenca, **upoštevanje razumevalca**, leksikalna preprostost, **skladenjska preprostost**, jezikovna pravilnost in komunikativnost besedila.

Zaradi omenjene nezavedne psihološke motivacije pri rabi pleonastičnega zanikanja bi bilo zanimivo primerjati pogostost pojava te strukture v govornem in pisnem jeziku (ki omogoča večkratno refleksijo) pa tudi pogostost tega pojava v čustveno bolj in manj zaznamovanih besedilih.

Že to določeno poudarjanje subjektivitete s pleonastično nikalnico namiguje na vprašljivost uporabnosti te strukture v strokovnih besedilih. Bolj odklonilni drži v tem tipu besedila botruje tudi zavedanje o težkem ločevanju pravega in pleonastičnega zanikanja na ravni površinske strukture in posledični možnosti različnih interpretacij, kar ima pri odločujočih besedilih lahko velike posledice. Nedvomno gre za strukturo, ki bogati naš jezik, treba se je le zavedati njenih značilnosti in morda o njeni rabi v določenih kontekstih dodatno premisliti.

Viri

Kazenski zakonik. *Uradni list RS* 50/12 – **uradno prečiščeno besedilo**, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17: <<http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>>. (Dostop 17. 10. 2019.)

Zakon o delovnih razmerjih. *Uradni list RS* 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – **ZZSDT**, 33/16 – **PZ-F**, 52/16, 15/17 – odl. US in 22/19 – ZposS: <<http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5944>>. (Dostop 17. 10. 2019.)

Zakon o elektronskih komunikacijah. *Uradni list RS* 109/12, 110/13, 40/14 – **ZIN-B**, 54/14 – odl. US, 81/15 in 40/17: <<http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6405>>. (Dostop 17. 10. 2019.)

Literatura

Ambrožič, Urša, 2019: *Kriteriji razumljivosti v izbranem korpusu pravnih besedil. Primer zakonov* (Diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Ferbežar, Ina, 2012: *Razumevanje in razumljivost besedil*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Ilc, Gašper, 2012: Skladenjska okolja pleonastičnega zanikanja. *Slavistična revija* 60/4. 659–676.

Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/2694/dvojno-zanikanje-in-glagoli-zavra%C4%8Danja-prepre%C4%8Diti-da-ne-bi>>. (Dostop 10. 10. 2019.)

Novak, Marko, 2005: *Uvod v pravno pisanje*. Ljubljana: GV Izobraževanje.

Schlamberger Brezar, Mojca, idr., 2018: *La syntaxe du français – approche contrastive*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Škerlj, Stanko, 1962: O »pleonastičnih nikalnicah« v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 8/4. 102–107.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Visković, Nikola, 1989: *Jezik prava*. Zagreb: Naprijed.